

Nem csak egy lehetséges jövő van; a mai döntések befolyásolják a jövőt. A kedvezőtlen trendek is megváltoztathatók, ha összehangoltan ezen dolgoznak a gazdaság, a kutatás-fejlesztés és az államigazgatás szakemberei.

Vezetői összefoglaló

VÁLASZÚT: TÚLÉLÉS VAGY FELZÁRKÓZÁS

A társadalmi-gazdasági átalakulás 10. évében, az új évezredbe átlépve ismét válaszúthoz érkezett Magyarország. Miközben az egypártrendszerrel többpárti parlamenti demokráciával, a tervezéssel pedig a magántulajdonon alapuló piacgazdasági rendszerrel váltottuk fel, és az átalakulás sikeres menedzselésére összpontosítottuk szellemi és anyagi erőforrásainkat, történelmi léptékekkel mérve rövid idő alatt sokat változott a világ.

Most azt kell eldönteni, hogy milyen szerepet akarunk betölteni a tudás vezérelte és globalizálódó világ gazdaságában, milyen jövőt képzelünk el magunknak. Sarkítottan fogalmazva: beérjük a túlélésre berendezkedő, önálló stratégiával nem rendelkező, sodródó ország szerepével, vagy adottságainkat és a nemzetközi környezetet felmérve tudatosan, jól megalapozott stratégia megvalósításával arra törekszünk, hogy 15–20 éven belül a magyar lakosság döntő többsége jólétben, magas életminőséget elérve, egészségesen, tiszta környezetben élhessen? A tét az, hogy felzárkózunk-e az Európai Unió középmezőnyéhez.

A MÓDSZER: HELYZETELEMZÉS, JÖVŐKÉPEK, AJÁNLÁSOK

A túlélés vagy felzárkózás dilemmáján már sikerrel túljutott több nyugat-európai állam. Finnország, Írország és Portugália is bizonyította, hogy offenzív stratégiával 15–20 év alatt meghökkentő eredményeket lehet elérni, *ki lehet törni* a perifériára szorult/szorított ország szerepéből. Európa említett országaiban a döntéshozók között egyre terjed az a gondolkodásmód, amely szerint nem csak egy lehetséges jövő van. Hozzájuk hasonlóan mi is abból indultunk ki, hogy nem egy – tőlünk függetlenül számunkra kedvező vagy kedvezőtlen – jövőbeni helyzetre kell felkészülni, azt passzívan elfogadni, hanem a jövő függ mai döntéseinktől, cselekedeteinktől. Hosszú távon ugyanis a kedvező tendenciák hatása felerősíthető, a kedvezőtlenek pedig tompítható, ha összehangoltan ezen dolgoznak a gazdaság, a kutatás-fejlesztés és az államigazgatás szakemberei.

A magyar Technológiai Előretekintési Program (TEP) arra vállalkozott, *hogy új eszközökkel, több ezer szakértő bevonásával támogatja a sikeres felzárkózási stratégia kidolgozását*. Egy itthon újnak számító módszer, a Delphi-típusú közvélemény-kutatás, valamint további tudományos eszközök alkalmazásával kutatók, gazdasági és államigazgatási szakemberek elemezték az életminőség és a versenyképesség javításához legfontosabbnak tartott területek helyzetét. A 28 hónapos munka során *nyolc területre* koncentráltunk: emberi erőforrások; egészség- és élettudományok; informatika, távközlés, média; a természeti és épített környezet védelme és fejlesztése; termelési és üzleti folyamatok; agrárgazdaság és élelmiszeripar; közlekedés, szállítás; energetika. A helyzetelemzés, a konzultációk, a viták és a két fordulóban elvégzett szakmai közvélemény-kutatás eredményei alapján a munkacsoportok *több, egymástól minőségileg eltérő jövőképet* vázoltak fel, és a legkedvezőbbnek ítélt jövőkép megvalósításához *ajánlásokat*

fogalmaztak meg. A TEP tehát nemcsak jövőképeket alkotott, hanem megoldást javasol néhány már ma is égető problémára, tekintettel arra, hogy az elmúlt tíz év változásai nyomán mostanra új helyzet alakult ki a világ gazdaságban.

A világ gazdaságban a 90-es évek óta tartó alapvető változások arra mutatnak, hogy a versenyképességet és ezen keresztül a lakosság életminőségét egyre inkább a tudás és az információ megtermelésének, felhasználásának és elosztásának módja és hatékonysága határozza meg. A fejlődés záloga egyre kevésbé az olcsó munkaerő vagy a nagy mennyiségben rendelkezésre álló nyersanyag és energia. Elérkezett a tudásvezérelt, a tanuló gazdaság kora, amelyben példátlanul gyors ütemben jelennek meg az új termékek, termelési eljárások és vezetési-szervezési módszerek.

A versenyképesség megőrzéséhez mind több tudományos és technológiai területen szükséges magas szintű tudást szerezni. A hagyományos termékekben például egyre több az elektronikai alkatrész és az ún. „beágyazott” szoftver. A biotechnológia és az élettudományok művelése is komoly informatikai felkészültséget követel, miközben az informatikai eszközök radikális megújulását éppen az élettudományoktól várják. Ezeket az ismereteket, tapasztalatokat pedig csak akkor lehet sikeresen összekötni, ha szorosan együttműködnek a kis- és nagyvállalatok – a versenytársak is! –, az egyetemek és a kutatóintézetek. A tudományos és technikai eredményeket pedig pénzügyi, piaci és vezetési ismeretekkel ötvözve a gyakorlatban alkalmazni is kell.

Elmosódnak a határok a korábban elkülönült gazdasági ágazatok és piacok között, ezért új, eddig magas falakkal távol tartott versenytársak jelennek meg, ahogyan ez tapasztalható a távközlésben, az informatikában és a médiában. A kereskedelmet és a pénzügyi piacokat egyre több állam liberalizálja, deregulációval és kedvezményekkel ösztönzik a működőtőke befektetéseket, a korábbi állami monopóliumokat privatizálják. Az információs, a kommunikációs és a közlekedési technológiák fejlődésének eredményeként lényegesen csökken a fizikai távolság jelentősége. Mindezek következtében az ártermelés és a szolgáltatások egyre nagyobb hányada már csak globális léptékben lehet gazdaságos, a gazdasági verseny egyre erősebb, és átlépi a nemzeti piacok határait.

Az elzárkózó, a globalizációból magukat kirekesztő nemzetgazdaságok menthetetlenül lemaradnak a világméretű versenyben. De ez a jövő vár azokra az országokra is, amelyek nem képesek a külföldi partnerek, a nemzetközi nagyvállalatok számára *kölcsönösen előnyös stratégiát* kínálni, nem készülnek fel az *új környezetben, új szabályok* szerint zajló versenyre, hanem a tudatosabb szereplőknek kiszolgáltatva, alárendelt szerepben tagozódnak be a világméretű munkamegosztásba.

A műszaki fejlődés, a dereguláció, a privatizálás és a globalizáció egymást erősítő hatása miatt új környezetben találják magukat a vállalatok, miközben lépéskényszerbe kerülnek a nemzetállamok is azzal, hogy hozzájuk képest erősödik a nemzetközi integrációs folyamatok és szervezetek, a regionális önkormányzatok és a nagyvállalatok súlya a gazdasági-társadalmi döntésekben. Az egyes kormányoknak a folyamatok mozgatórugóit alaposan megismerve, a korábbiaktól *eltérő jellegű* – sőt, esetenként akár nagyobb mértékű – *állami felelősségvállalással* meg kell határozniuk a tudásvezérelt gazdaság általuk befolyásolható – nemzeti – játékszabályait és keretfeltételeit. A globalizáció egyrészt deregulációt, másrészt re-regulációt kényszerít ki, miután világméretben és nemzetállami szinten is új problémákat vet fel például az informatika, a biotechnológia és a környezetvédelem fejlődése. A tudásvezérelt fejlődés útjának megnyitásához *versenyszabályokat* kell alkotni a szervezetek és az egyének innovációt segítő együttműködéséhez, a *környezet- és fogyasztóvédelmi*, valamint az *adózási* szabályokat pedig nemzetközi szinten is össze kell hangolni.

A tudásvezérelt fejlődés új kihívások elé állítja a szervezeteket és az egyéneket is. Új gazdasági, társadalmi, kulturális követelményeknek kell megfelelniük a vállalatoknak, az iskoláknak, az egyetemeknek, a kutatóintézeteknek, a szakmai szövetségeknek, a civil társadalom szervezeteinek, valamint a munkavállalóknak, a menedzsereknek, a kutatóknak, az államigazgatási és politikai döntéshozóknak is. A merev hierarchiákat – európai változatban a poroszos, amerikai kiadásban a fordista szerveződések – felváltják a rugalmas, az állandóan változó környezethez folyamatosan alkalmazkodó, a

A TUDÁSVEZÉRELT GAZDASÁG

tudás, együttműködés

LÉPÉSKÉNYSZERBEN A NEMZETÁLLAMOK

új problémák, új szerepek

ÉRTÉKREND-VÁLTÁS MINDEN SZINTEN

életbosszig tartó tanulás

hálózatok révén egyre több erőforrást összekapcsoló, hasznosító „lapos” szervezetek. Ezek pedig mind több önállóságot adnak a munkatársaiknak, az azzal járó döntési felelősséggel együtt.

Az egyének tehát nem elégedhetnek meg az iskolapadban egyszer megszerzett tudással, hanem folyamatosan, az egyre hosszabb aktív életük végéig képezniük kell magukat. A lexikális tudásnál mind fontosabbá válik a *tanulási, alkalmazkodási és a problémamegoldó készség*. Ez utóbbihoz pedig olyan csoportokban kell dolgozni, amelyeknek a tagjai sokszor különböző kultúrákból érkeznek és gyakran cserélődnek, sőt a csapatok időnként csak virtuálisan, például az interneten „találkoznak”. Elengedhetetlené válik, hogy a csoportok tagjai képesek legyenek jól *együttműködni*, megértsék és összekapcsolják az eltérő, korábban elszigetelt tudásterületek eredményeit. Mindez azonban súlyos stresszt is okozhat, hiszen az állandó teljesítmény- és alkalmazkodási kényszer nyomását, a munka és a szabadidő közötti korlátok lebomlását sokan nehezen tudják feldolgozni, tehát egyéni (családi), szervezeti és nemzeti szinten is megoldást kell keresni ezekre a problémákra.

MAGYARORSZÁGI KIHÍVÁSOK

Az értékrend- és paradigmaváltás előbb részletezett és általánosan érvényesülő kényszere Magyarországon – a kormányzati munka, a szervezetek és az egyének szintjén – még erősebb, mert több mint négy évtizedig olyan társadalmi-gazdasági rendszerben éltünk, amely nem kedvezett az innovációnak. Az emiatt felhalmozott súlyos elmaradást pedig nem lehetett behozni a kilencvenes években. Tehát hátrányos helyzetből indulva, a társadalmi-gazdasági átalakulás terheitől sújtva kell felkészülnünk arra, hogy a most formálódó, nagyon gyors ütemben változó új világgazdasági rendszerben előnyös helyet találjunk magunknak, ne szakadjunk le menthetetlenül.

A magyar gazdaság és társadalom az elmúlt évtizedben komoly erőfeszítéssel, sokszor súlyos árat fizetve jelentős eredményeket ért el, elsősorban a *versenyképesség* javításában. A versenyképességet hosszú távon meghatározó tényezőket – az egyes gazdasági ágak szerkezete, az emberi erőforrások és az infrastruktúra színvonala, a bioszféra állapota – vizsgálva azonban számos figyelmeztető, cselekvésre sarkalló jelenséget regisztrálhatunk. Ráadásul a versenyképesség várakozásokon felüli javulása mögött messze lemaradt a lakosság *életminősége*. Ez szűken értelmezett gazdasági szempontból is veszélyes trend, hiszen az életminőséget meghatározó tényezők viszont – elsősorban a lakosság egészsége és a környezet állapota – egyre nagyobb szerepet játszik a befektetők döntéseiben is.

A *gazdaság* túljutott a stabilizáció legnehezebb szakaszán, sikerült kialakítani az európai piacgazdaságokra jellemző főbb intézményi elemeket, s mindennek eredményeképpen megteremteni a magyar gazdaság iránti nemzetközi bizalmat. A piacgazdasági átállás nagyrészt vállalati szinten is befejeződött. Az üzleti vállalkozások világában – elsősorban a külpiazi, illetve a hazai társadalmi-intézményi változások hatására – megtörtént az első nagy szelekció: mára döntően azok a szervezetek maradtak fenn, amelyek képesek voltak adaptálni a nemzetközi működési feltételeket és megfelelni az új tulajdonosok által támasztott követelményeknek.

A feldolgozóipar mai szerkezetét azonban figyelemreméltó egyensúlytalanság jellemzi. Egyik oldalon vannak a magas technológiai színvonalat képviselő, nagy hatékonysággal termelő, alapvetően export-vezérelt nemzetközi vállalatok, a másikon a zömében kicsi, vagy közepes, többségi magyar tulajdonban levő, tőkeszegény, alacsony fejlődési potenciállal rendelkező, versenyképességi szempontból még a magyar piacon is hátrányokkal küszködő vállalkozások. A 33 legnagyobb exportáló vállalat közül – amelyek a teljes export 41,6%-át adják – 14 végez K+F tevékenységet Magyarországon (azaz mindössze 42 százaléka!). A 100 legnagyobb exportáló vállalat – amelyek együtt a teljes export 55,9 százalékát adják – közül 63 többségi külföldi tulajdonban van. A „top 100” exportáló vállalat közül csupán 23 folytat K+F tevékenységet Magyarországon, ezek között 14 külföldi (tehát csak a külföldiek 22 százaléka!).

Az új világgazdasági rendszerben komoly hátrányt, jelentős veszélyforrást jelent, hogy a nagyvállalatok jelentős részének megszűnésével *szétszóródtak a kutató-fejlesztő csoportok*, a privatizált vállalatok egy része beszüntette a közvetlen kutatás-fejlesztési tevékenységet. Az újonnan létrejött vállalkozások többségének tőkeereje pedig túl kicsi a saját, illetve a megbízásos kutatási-fejlesztési tevékenységhez. A kutatás-fejlesztésre

versenyképesség, életminőség

stabilizáció, szelekció

duális gazdaság

fordítható anyagi erőforrások folyamatosan szűkültek, a vállalati megrendelések hiánya és az állami K+F kiadások csökkenése a kutatóhelyeket nagymértékben gyengítette. Közben látványosan táultak a nemzetközi együttműködésben folyó kutatásokban való magyar részvétel keretei.

A magyar innovációs rendszer az elmúlt évtized során átalakult, de a rendszer egészének fejlődése mögött kevésbé a valódi piaci húzóhatás, inkább az erőtlen, a stratégiai célokat illetően ingadozó, szakmailag nem eléggé megalapozott kormányzati „nyomás” érhető tetten. A korábban sem túlságosan erős innovációs háló szétszakadt, a gazdaság és a „főhivatású” tudástermelő intézmények (egyetemek, kutatóintézetek) közti kapcsolat meggyengült. Egyszerre pusztultak el értékek és jöttek létre az új, remélhetően hatékonyabban működő innovációs rendszer elemei. Ma még az egyes elemek a kelletténél jóval ritkábban kapcsolódnak egymáshoz, nem érvényesülnek az egymást erősítő hatások. A rendszeren belüli kommunikáció esetleges, gyenge. Fejletlen az a hazai intézményrendszer is, amely az innovatív ötleteket képes közvetíteni részben a piac, részben a tőkepiac felé. Ugyanakkor az évtized utolsó harmadában egyértelműen pozitívan értékelhető változásoknak lehettünk tanúi. A piaci húzóhatások erősödése egyre intenzívebb keresleti piacot teremt a tudás termelése és alkalmazása számára. A gazdaságpolitika első számú prioritásává kell tenni a következő 5–10 évben a jelenleg tapasztalt, alapvetően pozitív folyamatok erősítését és egy hatékonyan működő, erős nemzeti innovációs rendszer létrehozását. Ennek alapjaival az ország rendelkezik.

Az agrárgazdaság túljutott a mélyponton, de új pályára állásról még nem lehet beszélni. Minden időt, energiát és pénzt felemésztt a „tűzoltás”, vagyis a piaci zavarok kezelése, amelyek gyakori és ilyen mértékű jelentkezése a ma alkalmazott modell következménye. Mivel a problémák átfogó rendezése a jelenlegi konstrukcióban nem is lehetséges, a modellváltás elkerülhetetlen. Az egyéni gazdálkodás birtokszerkezetét ma még a törpebirtokok nyomasztó túlsúlya jellemzi, bár az átlagos földterület növekedése figyelhető meg. A mai jogrend azonban a biztonságos földhasználatot csak korlátozottan teszi lehetővé. Korlátozott a működőtőke bevonása, a hitelképesség feltételei sem alakultak ki széles körben. Az élelmiszer-gazdaság kibocsátása, műszaki-technológiai színvonala elmarad az egy évtizeddel ezelőtti szinttől. A mezőgazdaságot és kiskereskedelmet folytatók egy része kényszervállalkozó.

A hazai oktatási intézmények többsége még mindig porosz típusú iskola, nem elég nyitott, nem a jövőre készít fel: nem a később szükséges folyamatos tanulásra, együttműködésre, kommunikációra és a problémák megoldására tanít, hanem pusztán információkat közvetít és kér számon. A korábbi szerkezetek, módszerek, alapelvek elavultak, ezért az így működtetett iskolák teljesítménye már a régi mutatók alapján mérve is romlik, pedig a világ változása már nem egyszerűen jobbat és többet, hanem mást követel.

Bár jelentősen nőtt mind az érettségit adó középiskolákba beiratkozó, mind a felsőoktatásban tanuló diákok száma a kilencvenes évtizedben, még mindig elmaradunk a fejlett országoktól. Az oktatás társadalmi össztermékből való részesedése már 1995-ben is elmaradt az OECD országok átlaga mögött. A közkiadások akkori általános visszafogása miatt a lemaradás tovább nőtt; az oktatási kiadások növekedése a sikeres makrogazdasági konszolidáció után sem tartott lépést a GDP növekedésével. Az egy tanulóra vetített kiadások reálértéken elsősorban azokon a területeken (középfokon és különösen felsőfokon) estek vissza jelentősen, ahol – az emberi erőforrások fejlesztése szempontjából üdvözlendő – expanzió ment végbe. Emiatt is romlik az oktatás színvonala.

Miközben a tudást már mind több vállalat megbecsüli, a „hagyományos tudástermelők”, a tanárok és a kutatók többségét olyan rosszul fizetik, hogy már erősen érezhető a kontraszelekció és/vagy a munkaerőhiány hatása, egyre kevesebb tehetséges fiatal választja ezeket a pályákat. Márpedig mindez előre vetíti a leszakadást, biztos út a következő évtizedek esélyeinek, elsősorban a biológiai, biotechnológiai és infokommunikációs forradalom lehetőségeinek elszalasztásához.

A lakosság egészségi állapota aggasztó, sokkal rosszabb, mint ami az ország gazdasági helyzetéből következne. A legnagyobb népegészségügyi problémát a nem fertőző krónikus betegségek jelentik, amelyek nagy része preventív akciók indításával megelőzhető lenne, illetve bekövetkezésük időpontját későbbre lehetne tolni.

A népesség az 1980-as évek óta folyamatosan csökken; a fogyásban szerepet játszik a termékenység visszaesése és a magas mortalitás. Míg a népesség fogyása a fejlett

fejletlen innovációs rendszer

a modellváltás kényszere

„porosz” iskolák

lemaradás

veszélyek

népességfogyás, élettartam

országokban is általános, a halálozás tekintetében – például a középkorú férfiak keringési megbetegedéseit, vagy a rosszindulatú daganatok előfordulását tekintve – kivételesen rossz a helyzetünk. A középkorú férfiak körében a halandóság az 1930-as évek adatait idézi, így nem meglepő, hogy a magyar férfiak születéskor várható átlagos élettartama (66,3 év) 9–10 évvel marad el Ausztria, Japán, Svájc és Svédország adatai mögött, de Csehországban is 5 évvel magasabb. A 40–54 éves korú nők halálozási aránya is rosszabb, mint negyven évvel ezelőtt. A magyar nők születéskor várható átlagos élettartama (75,1 év) ugyan 9 évvel magasabb, mint a férfiaké, de 6–7 évvel alacsonyabb, mint a belga, finn, francia, görög, olasz, osztrák, norvég, spanyol, svájci vagy svéd nőké. *Ha sikerülne az EU-átlagra szorítani a halálozási arányszámokat, nem csökkenne a népesség.*

megelőzés

Bár minden szakember egyetért a megelőzés fontosságában, még azt sem lehet megállapítani, hogy az ország mennyit költ a megelőzésre. A kilencvenes évek néhány nagy megelőzési programjából pályázati úton nyerhető erőforrások sok-sok apró programra forgácsolódtak szét, hatásuk ezért alig érezhető. Az egészség megőrzéséhez szükséges alapismeretek és az egészségi állapot közötti nyilvánvaló oksági kapcsolat ellenére ezeket az ismereteket jelenleg nem oktatják a magyar iskolákban.

környezeti ártalmak

Az ország környezeti állapota is komoly aggodalomra ad okot. A magyar lakosság fele nap mint nap kénytelen szennyezett levegőt beszívni. A vizek állapotát a csatornázás elégtelen szintje (a vízvezetékek és a szennyvíz-csatornák közötti ún. közműolló), a vízvezetés problémái (nagy területeken a talajvíz magas szintje) jellemzik. Romlott a biodiverzitás, és a legtöbb településen nem megoldott a kommunális hulladékok biztonságos elhelyezése: a 3.200 településen működő közel 2.700 hulladéklerakóból a hazai közegészségügyi és környezetvédelmi előírások alapján 1.800-at azonnal be kellene zárni. A kedvezőtlen környezeti hatások következtében elterjedtek a *légúti és a tumoros betegségek, az allergiás hajlam* pedig megnőtt. A problémák megoldását nehezíti a környezet-tudatosság alacsony foka is.

lemaradás

Az információs és kommunikációs infrastruktúra az utóbbi években sokat javult, verseny kezdődött a távközlési és a tartalomszolgáltatók között. Azonban mind nemzetközi összehasonlításban (abszolút értékben!), mind a magyar lakosság jövedelméhez viszonyítva még mindig nagyon drágák a szolgáltatások (valamivel kevésbé, de az eszközök is), ezért még a középmezőnyhöz tartozó országokban is gyorsabb a fejlődés üteme. Nő tehát a távolság Magyarország és például Ausztria vagy Spanyolország között. A skandináv országok és az USA „hátát” pedig már szinte nem is látjuk, annyival előttünk járnak. Ráadásul a magyar lakosság különböző rétegei között is „digitális szakadék” tátong: a személyi számítógépet és Internetet használók közel fele 30 év alatti, és hasonlóan nagyok a különbségek a lakóhely szerint is, a nagyvárosok javára.

átfogó stratégia

Magyarországon is kezd komoly üzleti lehetőséggé válni az Internet alkalmazása. Ám míg ennek jeleként ezen a területen is megjelent a befektetési lehetőségeket kereső kockázati tőke, és elkezdődött a cégek összeolvadása, felvásárlása is, addig kevesen ismerik az e- és az m-business, a globális információs társadalom lehetőségeit, veszélyeit és követelményeit. Nincsenek átfogó stratégiák a felkészülésre, a világgazdasági változások által megkövetelt paradigma- és értékrend-váltás tudatos előkészítésére.

elmaradott infrastruktúra,
elavult járművek

A hazai közlekedési rendszert általában az elmaradottság jellemzi. Több területen halasztást kell kérni az uniós szabályok bevezetésében, mert a hazai szállítási vállalkozások többsége felkészületlen a nemzetközi versenyre. Az infrastruktúra és a járműállomány nagy hányadának a műszaki állapota olyan alacsony színvonalú, hogy érezhetően rontja az ország versenyképességét. A szükséges fejlesztési és fenntartási munkák elvégzését jelentősen hátráltatja a források elégtelensége, valamint az adekvát finanszírozási technikák, megoldások hiánya. Problémát jelent a közlekedés környezeti károkozásával szemben tapasztalható társadalmi érzéketlenség is.

A VÁLTÁS SZÜKSÉGESSÉGE

globalizáció

Ha nem találunk megfelelő megoldást az itt csak röviden, élesen megfogalmazott problémákra, akkor csak kis hányadát élvezhetjük a tudásvezérelt gazdaság előnyeinek, viszont kirekesztjük magunkat a gyorsan fejlődő országok köréből. A globalizáció előtt azonban így sem zárhatjuk le a határokat, mert a nemzetközi folyamatok hatása – ha akarjuk, ha nem – nálunk is érvényesül. Legfeljebb a felkészültség hiánya miatt nem tudjuk megragadni a számunkra kedvező lehetőségeket.

Magyarország már intenzíven bekapcsolódott a nemzetközi munkamegosztásba – részben tulajdonosi, részben kereskedelmi kapcsolatokon keresztül –, és a legfontosabb nemzetközi szervezetekhez is szorosan – teljes jogú vagy társult tagként – kötődik. Ám az új folyamatokba való integrálódás módja egyáltalán nem közömbös. Az egyik lehetőség az, hogy belső adottságainkat és a nemzetközi trendeket figyelembe véve *megkeressük a legkedvezőbb lehetőségeket, partnereket, stratégiákat*. Az ezzel ellentétes esetben pedig elfogadjuk a ránk mért sorsot, azaz túlélésre, a „csapások elviselésére” rendezkedünk be, sodródunk az árral. A TEP szakértői egyértelműen ez utóbbi alternatíva ellen foglaltak állást.

integráció

A Technológiai Előrettekintési Program jövőképeinek középpontjába a tudásintenzitást állította. Ez a változó a hazai tudás hasznosításának mértékét, a nemzetközi munkamegosztásban játszott szerepét méri. Jövőképeink megalkotásánál kizártuk, hogy Magyarország szándékosan alacsony tudásintenzitású pályát válasszon, azaz arra törekedjen, hogy alacsony hozzáadott értéket termelő, ebből következően alacsony béreket fizető gazdaságot építsen ki, ahol az alacsony kereslet mellett stagnál a helyi piac.

A FEJLŐDÉS MOTORJA:
A MAGAS TUDÁSINTENZITÁS

Ezzel szemben az a kívánatos, hogy a tudásintenzitás magas szintű legyen. Ekkor ugyanis jelentős a hazai hozzáadott érték – azaz magas béreket lehet fizetni, ami élénkíti a belső piacot –, és nagyobb teret kapnak a csúcstechnológiát alkalmazó vagy ahhoz közeli iparágak, technológiák, vállalkozások, infrastrukturális csomópontok. A tudásintenzitás másik fontos összetevője, hogy milyen színvonalú termelési és technológiai kultúrák alkalmazásával, meghonosításával kapcsolódunk be a nemzetközi munkamegosztásba. Ez ugyan nem csak a mi törekvéseinktől függ, de éppen azzal tudjuk befolyásolni a külföldi partnerek beruházási, hálózatépítési és egyéb üzleti döntéseit, ha magas színvonalú a magyar munkavállalók tudása, továbbá rugalmasak, együttműködésre készek és nyitottak vagyunk az új termékek, termelési eljárások, szolgáltatások, vezetési módszerek befogadására és továbbfejlesztésére.

A világgazdaság új folyamatainak, Magyarország gazdasági-társadalmi helyzetének elemzése és a szakmai viták eredményei alapján a Technológiai Előrettekintési Program három jövőképet dolgozott ki. Egyrészt azt modelleztük, hogy milyen helyzetbe kerülünk, ha nem indulnak meg alapvető változások a globális szerkezetekben, a nagyvállalatok és a nemzetközi szervezetek működésében, döntési szempontjaiban. Ilyen feltevések mellett aktív stratégiával Magyarország gyors integrációjára van esély, önálló stratégia nélkül viszont alárendelt szereplőként kapcsolódunk be a világgazdaság új folyamataiba. Ha a globalizáció fordulatot vesz, de mi erre felkészülünk, a fordulatnak megfelelő aktív stratégiát valósítunk meg, akkor is magas tudásintenzitású fejlődési pályára állíthatjuk az országot.

HÁROM JÖVŐKÉP

	Aktív stratégia	Nincs stratégia
Nincsenek alapvető változások a világgazdaságban és a nemzetközi szervezetek működésében, az általános értékrendben	A partnernként együttműködő ország Magyarország aktív, kölcsönös előnyökön alapuló és magas tudásintenzitású fejlődési pályát kirajzoló stratégiát követve szervesen és szorosan integrálódik a világgazdaságba	A sodródó ország Magyarország önálló stratégia nélkül, alacsony, de legfeljebb közepes tudásintenzitású, rosszul fizetett tevékenységeket végezve integrálódik a világgazdaságba
Alapvető változások a világgazdaságban, a vállalatok és a nemzetközi szervezetek működésében, az általános értékrendben	Az alternatívan fejlődő ország Magyarország egy új, „zöld” világba integrálódik aktív stratégiával, magas tudásintenzitású fejlődési pályán	X

A partnerként együttműködő ország

pillérek

Ebben a jövőképben Magyarország a kölcsönös előnyök alapján, határozott stratégiával, partnerként, magas tudásintenzitású fejlődési pályán integrálódik a nemzetközi gazdaságba és globális társadalomba, szem előtt tartva a lakosság életminőségét. Az ehhez vezető út alappillérei: a tudástermelés és -alkalmazás kiemelt támogatása, az egészség megőrzése, a természeti környezettel szembeni felelősségvállalás, a társadalmi kohézió és szolidaritás erősítése. Mindebben hangsúlyos szerepe van a tudatos kormányzati politika mellett a civil szféra növekvő befolyásának és a különböző szintű kormányzatok, a civil társadalom, valamint a gazdasági szféra közötti sokszínű partnerkapcsolatok kialakulásának.

felzárkózás

A társadalom alrendszerének harmonikus együttműködése és a határozott nemzeti stratégia révén sikerül elkerülni, hogy az integrálódás gazdaságilag és külpolitikailag az országot kiszolgáltatottá tegye. Hazánk a nemzetközi gazdasági vérkeringés szerves részévé válik, így az ott megmutatkozó tendenciák elkerülhetetlenül nálunk is érvényesülnek. A határozott stratégia és a magas tudásintenzitás révén javuló alkalmazkodóképesség azonban lehetővé teszi a negatív hatások tompítását, a kedvező lehetőségek kihasználását. Mindezek együttesen azt eredményezik, hogy lényegesen javul a lakosság életminősége, *felzárkózunk a közepesen fejlett országokhoz.*

A sodródó ország

kiszolgáltatottság

Az elkövetkező két évtizedben fokozott mértékben integrálódunk a globális gazdasági, társadalmi folyamatokba és a nemzetközi intézményekbe, az Európai Unióba és a NATO-ba e forgatókönyv szerint is. Az integráció azonban aktív kormányzati politika hiányában Magyarország jelenlegi félperifériás helyzetének rögzülésével, a legjobb esetben is csak közepes tudásintenzitású fejlődési pályán és technológiai színvonalon megy végbe. Ez külpolitikai és gazdasági kiszolgáltatottságunk növekedését, a szuverenitás csökkenését, vagyis a társadalmi folyamatok befolyásolására való képesség fokozódó elvesztését jelenti.

A nemzetközi intézmények, elsősorban az EU által nyújtott lehetőségeket sem tudjuk megfelelő módon kihasználni. Magyarország lemaradása a fejlett országokhoz képest nem csökken. Sőt, az egy főre jutó jövedelem (GDP) mérőszámán túllépve, komplexebb, a társadalmi fejlettséget jelző mutatókat használva gyorsuló lemaradás és a társadalmon belüli különbségek jelentős növekedése várható.

Az alternatíván fejlődő ország

új világrénd

A jövőkép alapfeltevése szerint radikálisan új gondolkodásmód és értékrend terjed el, a világban megerősödnek és győznek a globalizáció jelenlegi formájával szembeni kezdeményezések, érvényesül viszont egy másfajta – együttműködő, szociálisan és ökológiailag fenntartható – globalizáció. Ebben a helyzetben forgatókönyvünk szerint a kívánatos fejlődési pálya legfontosabb jellemzői a következő jelzőkkel érzékeltethető: szerény és szelíd, kisléptékű és gondoskodó.

felkészülés

A magyar civil társadalom és a kormányzat már előre felkészül ezekre az alapvető szerkezeti változásokra, és az emberi képzettségre, műveltségre építő és technológiaiilag megfontoltan kifinomult, magas tudásintenzitású fejlődési pályára kormányozza át Magyarországot a következő 40–50 évben. Ez a jövőkép tehát az előző kettővel szemben nem 15–20 éves távlatban vázol fel egy lehetséges állapotot, hanem jóval hosszabb a horizontja.

ESÉLY A FELZÁRKÓZÁSRA

hosszú távú programok

Magyarországnak méretéből és helyzetéből következően a nemzetközi fejlődés, a globális irányzatok befogadjaként és részeseként van esélye a felzárkózásra, ez azonban komoly erőfeszítést követel. A mai döntések gyorsasága és minősége – vagy halogatásuk, hiányuk – jelentős mértékben meghatározza a következő 15–20 év fejlődési lehetőségeit. A versenyképesség ugyanis egyre inkább a tudás „termelésén” és hasznosításán, tehát az oktatás, képzés, kutatás-fejlesztés, innováció színvonalán, az állandó megújulási, alkalmazkodási, tanulási képességen múlik. Ezekben a területeken pedig csak hosszú távra szóló, következetesen megvalósított programokkal lehet élenjáró színvonalat elérni. A Technológiai Előrettekintési Programban résztvevő szakemberek között általánosan elfogadottá vált az a meggyőződés, hogy nagyrészt a felkészültségünkől függ a globális folyamatokban való aktív részvételünk, a kölcsönös előnyöket kínáló együttműködés lehetősége.

Olyan fejlődési pályára kell tehát állnunk, amelynek dinamikája tartósan meghaladja az Európai Unió mostani középmezőnyének jelenlegi fejlődési ütemét a tudásintenzitás és az egészség(ügy) területén. Az a kívánatos, hogy az általánosan elfogadott

értékrend középpontjában a *társadalmi, gazdasági és környezeti* szempontból egyaránt *fenntartható fejlődés*, az életminőség magas foka, és az ehhez szükséges tudás és teljesítmény elismerése álljon. A felzárkózás társadalmi ára nem lehet megfizethetetlenül magas, nem vezethet elviselhetetlenül széles és mély szakadékokhoz az egyes társadalmi rétegek és földrajzi térségek között.

A TEP munkájában részt vevő szakértők a jelentésükben megfogalmazott több mint 100 részletes ajánlással azt kívánják elősegíteni, hogy Magyarország aktív nemzeti stratégiával magas tudásintenzitású fejlődési pályára álljon, és a kölcsönös előnyök alapján partnerként integrálódhasson a radikálisan átalakuló világgazdaságba. Úgy, ahogyan azt az első jövőkép leírja.

Ennek érdekében három nagy területen a döntéshozatal, az előrelépés felgyorsítását javasoljuk. A sikeres felzárkózáshoz ugyanis elengedhetetlen

- a képzett, folyamatosan tanuló, a változó körülményekhez rugalmasan alkalmazkodó, az új ötleteket, megoldásokat és az eltérő értékrendeket befogadó, együttműködő és egészséges lakosság,
- a tiszta, egészséges környezet, valamint
- a jól működő nemzeti innovációs rendszer.

Ezeknek a céloknak az eléréséhez – valamint a felzárkózás további alapfeltételét jelentő infokommunikációs és közlekedési infrastruktúra fejlesztéséhez, a vállalatok versenyképességének javításához – hosszú távú, a parlamenti ciklusokon átívelő, széles körű politikai és szakmai konszenzuson alapuló programokat kell kidolgozni és következetesen megvalósítani. A Technológiai Előrettekintési Program Irányító Testületének és munkacsoportjainak ajánlásai ezeket a programokat alapozzák meg.